

YOSHLARDA INTELEKTUAL SALOHİYATNI PSIXOLOGIK TADQIQ ETILISHINING AHAMIYATI

TerDU Ijtimoiy fanlar fakulteti
Amaliy psixologiya yo'nalishi
2-bosqich talabasi
Bozorova Ro'zigul

Annotatsiya: *Mazkur maqolada yoshlarning aqliy qobiliyatlari, bilimlari shuningdek, intellektning qanchalik ahamiyat kasb etishi va u ustida olib borilgan tadqiqotlar bo'yicha ham tanishiladi.*

Kalit so'zlar: *Intellekt, kreativlik, konvergent, divergent, idrok, anketa, koeffsient, ehtiyoj, jamiyat, tafakkur,*

Hozirgi kunda yoshlarning intellektual darajasi qay darajada ekanligini bilish uchun turli test savollari, suhbat, anketalar kabi usullardan foydalanib o'rganilmoqda. Aynan, bolalarning bilim salohiyatini o'rganish juda muhim hisoblanadi. Avvalo, intellekt so'ziga ta'rif beradigan bo'lsak, intellekt lotincha "intellektus" so'zidan olingan bo'lib, bilish, tushunish, idrok qilish, anglash ma'nolarini beradi, ya'ni insonlarning aqliy qobiliyati orqali atrof-muhitni ongda aynan aks ettirish, uni ma'lum miqdorda o'zgartirish, tafakkur qilish, ilm olish, o'rganish, olamni anglash va jamiyatdagi yangiliklarni qabul qilish, kelajakni oldindan ko'ra olish, shu bilan birga biror bir qarorga kelish va oqilona ish tutish qobiliyati demakdir. Aynan jamiyatdagi bu kabi masalalarga texnika taraqqiyoti shiddat bilan yuksalib borayotgan bir davrda juda ham ehtiyoj katta hisoblanadi. Intellekt tarkibiy qismlarga ajratilgan holda quyidagilarni tashkil etadi: xotira, idrok qilish, tafakkur qilish, fikrlash, muloqot qilish va shu kabi bir nechta psixik jarayonlar. Intellektning rivojlanishi yoki paydo bo'lishi aynan bitta qonuniyatga bo'ysunmaydi. Negaki, tug'ma qobiliyat, miyaning qabul qilishi, faolligi, tinimsiz faoliyati, orttirilgan tajriba kabi zarur sotsial omillarga bog'liq. Shuning uchun, bolalar va o'smirlarda aynan intellektning kelib chiqishi bir tomondan emas, intellekt darajasi past natijani ko'rsatgan taqdirda ham uni yuqori miqdorda rivojlantirish mumkin. Intellekt, avvalo, insonning dunyoqarashiga, olingan tajriba natijalariga xuddi shuningdek, psixologik yondoshuv orqali ham belgilanadi. O'z davrining mashhur olimlari bu tushunchaga o'z tadqiqotlaridan kelib chiqqan holda turlicha yondashganlar. V.Shterni, Jan Piaje, D.Veksler kabi olimlar intellektni hayvonlar va insonlarni hayot sharoitiga moslashtiruvchi omil sifatida qaraydilar. Ushbu yondoshuvlarda ular longityud metodidan foydalanadilar va bunda Amerikalik talabalarda tadqiqot o'tkazadilar. Tadqiqotda dastlab IQ ya'ni intellekt koeffisienti aniqlab olinadi va ularni IQ darajasiga qarab bir necha o'n yil mobaynida kuzatishgan. Bu tadqiqotda shu narsa ma'lum bo'ldiki, intellekt koeffisienti yuqori bo'lgan talabalarda intellekt darajasi past natijani ko'rsatgan talabalarga nisbatan hayotda: ishda, oilada, o'ttiz marta ko'p yutuqlarga erishgan. Bundan shuni anglash

mumkinki, bola bo'ladimi yoki o'smirni, avvalo, intellekt darajasini yuksaltirish bo'yicha izlanishlar olib borilishi kerak. Chunki, qanchalik intellekt darajasi yuksalgan sayin, uning ongi bilan bir qatorda dunyoqarashi ham o'zgarib boradi. Bilamizki, intellekt aql demakdir. Bolalarni yuksaltirish har xil malaka, ko'nikma, tajribalar orqali ham amalga oshirilishi mumkin. Bu daraja genetik jihatdan ham namoyon bo'lib, qobiliyat kabi aks etishi mumkin. Biroq, genetik tomondan o'tmagan taqdirda ham, aqliy salohiyatni rivojlantirish mumkin.

Yurtimizda ham IQ darajasini oshirish bo'yicha ham ko'plab ishlar olib borilmoqda. Bunga yaqqol misol qilib, ta'lim sohasida olib borilayotgan ishlarni ham olsak bo'ladi. Har bir sohalarida, xususan, qay bir yo'nalishga qobiliyati bor yoshlar uchun turli imkoniyatlar yaratilib berilmoqda. Jumladan: rassomchilik, san'at, adabiyot, sport kabi. Bundan esa maqsad o'sib kelayotgan yosh avlodni iqtidorli, bilimli, keng fikrlaydigan, bir so'z bilan aytganda yurt kelajagi uchun poydevor yaratish desak mubolag'a bo'lmaydi. Ba'zida intellekt bilan kreativlik bitta narsa sifatida qaraladi. Bu tushunchalar bir-biriga bog'liq tushunchalar hisoblanadi. Har ikkisinin ham o'z yo'nalishi va vazifalari mavjud. Bu ikkalasi bir-biriga yaqin tushuncha hisoblanib, buni farqlash lozim. Intellekt orttirilgan tajribalar va olingan bilimlar orqali insonning hayotga moslashishi bo'lsa, kreativlik esa hayotga moslashishi emas, balki uni o'zgartirishidir. Kreativlikning asosiy namoyon bo'luvchi belgisi - bu insonning xayotga moslasha olmasligi hisoblanadi. Shu narsa ham aniqlanganki, ba'zi olimlar insonning kreativlik holatini insonning boshqa insonlardan va tashqi olamdan tanholigi va yolg'izlanishi deb hisoblaganlar. Buni esa bir qancha tadqiqot va nazariya orqali ochib berishga harakat qiladilar. O'z navbatida bunday fikrlar boshqa olimlar tomonidan ham o'rganila boshlangan. J.Gervord kreativlik va intellektni o'rganib, ikkisini bir-biriga qarama-qarshi tushuncha deb uqtiradi. Bular konvergent tafakkur va devertent tafakkur hisoblanadi. Buni quyidagicha tushuntirib o'tadi. Konvergent tafakkur masalalarini yechishning bir necha vositalarni tahlil qilib, ulardan faqat bitta ma'qulini tanlash hisoblanadi. Bunda konvergent tafakkur intellekt asosida quriladi. Har bir bajaradigan funksiyasi, natijasi va ro'yobga chiqishi asosida intellekt koeffisenti yotadi. Buni esa intellektning jamlanmasi deb atash mumkin. O'z navbatida berilgan tafakkur masalasi bitta variant asosida turli variantlarning yaratilishi demakdir. Bunda esa tanlab olingan hamda mos bo'lgan variant asosida boshqa ma'qul bo'lgan variantlarni ham topish va ulardan foydalanish tushuniladi. Berilgan tafakkur kreativlik asosida quriladi. Demak, intellekt va kreativlik umumiy ko'rinishdagi ikki xil qobiliyatlar bo'lib, bu ikkisini mavjud bo'lgan ma'lumotlarni qaytadan ko'rib chiqish holati bilan bog'lab tushuntirish mumkin. Yoshlar uchun intellekt koeffisientining yuqoriligi qanchalik muhim bo'lsa, kreativlik ham shunchalar muhim hisoblanadi. Ayni paytda, kreativlik ham har bir inson uchun zarur asosga egadir. Negaki hozirgi shiddatli bir zamonda yoshlarning kreativlik xususiyati ham yuqori darajada bo'lishi kerak. Bu esa, yoshlarning yangidan-yangi g'oyalar asosida yangi tadqiqotlar olib borilishi, yangidan-yangi narsalar yaratilishi uchun ham zarur bo'lgan omil desak adashmaymiz. Xalqning rivojlanishi uchun, uning yanada ravnaq topishi uchun bilim olishga bo'lgan ehtiyoj yuqori bo'lishi kerak. Buning uchun shart-sharoitlar ham yetarli

darajada bo'lmog'i lozim. Yoshlar o'rtasida turli tanlovlar, tadbirlar olib borilishi ham ularning intellekt va kreativlik jihatlarini yanada yuksaltirishga qaratilgan. Har bir davrda, shu bilan birga, har bir davlatda haligacha yechimini topmagan muammolar, oxiriga yetmagan ishlar mavjud. Bunda esa intellekt hamda kreativlik koeffisienti yuqori bo'lgan mutaxassislariga ehtiyoj seziladi.

Demak komil inson bo'lish - yurtning ertangi kuni uchun kuchli mutaxassis bo'lish demakdir. Buning uchun bizga intellektning o'zi kamlik qiladi. U bilan teng bo'lishi kerak bo'lgan kreativlik ham inson faoliyati uchun juda muhim sanaladi. Aytib o'tganimizdek intellekt moslashish hisoblanib, jamiyatdagi ijtimoiy muhitga tobora moslashib yashasak, ayni paytda kreativlik jamiyatdagi ba'zi bir qarashlar, muammolarni o'zgartirib, ularga oqilona yechim topishda katta ahamiyatga ega. Shaxs hisoblangan har bir kishida yuqoridagi har ikkisining ham bo'lishi juda muhim hisoblanadi. Ular esa, xalqning manfaatlari, kelajagi uchun katta ishlar olib borishga qodir bo'ladilar. Nafaqat o'zining vatani uchun, balki butun dunyo uchun ham yangiliklar yaratadi, qolaversa dunyodagi ba'zi narsalarni o'zgartirishlari ham mumkin. Shunday ekan, yoshlarning qobiliyatlariga hamda kelajagiga befarq munosabatda bo'lmasligimiz lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bo'riyev O. O'zbek oilasi tarixi – Toshkent 1995
2. Abdurauf Fitrat. Oila – Toshkent 2000
3. X.G.Sharafiddinova. Umumiy psixologiya – Toshkent 2022
4. Fazliddin Ikroruddin. Nikoh va oila risolasi – Toshkent 2004
5. E.Ergash G'oziyev. Umumiy psixologiya – Toshkent 2002
6. P.I. Ivanov, M.E.Zufarova. Umumiy psixologiya – Toshkent 2015